

Tanım-Tenkrit-Teori

Description Critique Theoria

Zihniyet ve Din İslam Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı, Sabri F. Ülgener, Derin Yayınevi, 2006, 186 sayfa, (ISBN: 975-6463-65-1).

Mentality and Religion Islam Sufism and Economic Ethics of the Dissolution Period, Sabri F. Ülgener, Derin Publishing House, 2006, 186 pages, (ISBN: 975-6463-65-1).

Erdi Demir^{1*}

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, Antalya/Türkiye, <https://orcid.org/0000-0003-3227-5984>, edemir.akdeniz@gmail.com
Dr., Independent Researcher, Antalya/Turkey, <https://orcid.org/0000-0003-3227-5984>, edemir.akdeniz@gmail.com

* Corresponding author

Kitap İncelemesi

Süreç

Geliş: 12/01/2025
Kabul: 23/02/2025
Yayın Tarihi: 28/02/2025
Yayın Sezonu: Şubat

Benzerlik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Yazar Katkıları

Yazar-1 (55)
Yazar-1 (45)

Atıf

Demir, E. (2025). Zihniyet ve Din İslam Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı. *Tanım Tenkrit Teori*, 4: 60-64.

Öz

Bu çalışmada Sabri Ülgener'in Zihniyet ve Din İslam Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı isimli çalışma konu edinilmiştir. Zihniyet kavramının sosyolojik bağlamda tanımlamasını yapan yazarın bu çalışmadaki çıkış noktası, din kurumunun toplumsal değişme ve çözülme süreçlerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu yansıtabilmektir. Bu doğrultuda yaşanan modernleşme, sekülerleşme vb. süreçler karşısında bireylerin ve toplumların dış dünyada meydana gelen bir takım olayları algılama ve anlayabilme biçimlerini etkileyen başat unsur din veya inanç kurumudur. Osmanlı toplumunun neden kapitalist bir ekonomik modele geçemediğini inceleyen araştırmacıya göre Batını karakterli tasavvuf anlayışı dünya yaşamını öteleyen ve ölüm sonrası yaşama odaklanan bir dünya görüşüne sahiptir. Bu Batını karakterli yaşam tarzı, değerler, norm ve yaşam biçimi olarak azla yetinen, üretimin güçlendirilmesi ve sürdürülebilir kalkınması gibi amaçlara sahip olmayan bir tipolojik karakter üretmiştir. Yazara göre psikolojik, sosyal ve tarihsel sebeplerle kendini gerçekleştirme gibi bir zihniyete sahip olmayan bu düşünce biçimi, iktisadi geri kalışın sebebidir. Nitekim zihniyet değerler, inanç, gelenek, çevresel koşullarla şekillenebilen bir olgudur.

Anahtar Kelimeler: Zihniyet, Din, Sabri Ülgener, Tasavvuf, İktisat.

Book Review**History**

Received: 12/01/2025

Accepted: 23/02/2025

Published: 28/02/2025

Pub Date Season: February

Plagiarism

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyrights & Licensing

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the studies utilised are mentioned in the bibliography.

Conflicts of Interest

No conflict of interest declared.

Financial Support

No external funding was used to support this research.

Author Contributions

Author-1 (55)

Author-1 (45)

Citation

Demir, E. (2025). Mentality and Religion Islam Sufism and Economic Ethics of the Dissolution Period. *Description Critique Theoria*, 4: 60-64.

Abstract

In this study, Sabri Ülgener's Mentality and Religion Islam Sufism and Economic Ethics of the Dissolution Period are the subject of the study. The author's starting point in this work, who defines the concept of mentality in a sociological context, is to be able to reflect on how the institution of religion has an impact on the processes of social change and dissolution. The modernization, secularization, etc. experienced in this direction. in the face of processes, the main element that affects the way individuals and societies perceive and understand a number of events occurring in the outside world is the institution of religion or belief. According to the researcher who studies why the Ottoman society could not switch to a capitalist economic model, the Sufi understanding with a Western character has a worldview that transcends the life of the world and focuses on the afterlife.

Keywords: Mentality, Religion, Sabri Ülgener, Sufism, Economics.

Giriş

Eser, bir önsöz (16), içindekiler kısmı (17) iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Önsöz bölümünde (16) çalışmanın genel hatlarıyla amaç ve öneminden bahsedilmekle birlikte Yazar, Max Weber'in Batı toplumu için kurguladığı metodolojiyi Türk toplumu için uyarlamıştır. Weber, Kapitalizmin hangi gerekçelerle Batı toplumunda ortaya çıktığını sorduğu "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" isimli çalışmasına karşılık çalışmasında Doğu cemiyetlerinde kapitalizmin neden gelişemediğini, Türkiye temelinde iktisadi hayatımızın neden geri kaldığını sorgulamaktadır. İktisadi hayatın gelişmemesinin nedenini ise İslam dinine değil bütünü düşünce yapısına bağlamaktadır. Yazar, İktisadi hayata, ekonomik davranışa yön veren temel dinamik olarak zihniyet kavramını göstermektedir. Zihniyet ise, dünya görüşü, fikir geleneği, insanların yaşadığı zaman diliminde dünyaya egemen olan düşünce sistemidir. Osmanlı toplumunun iktisadi geri kalışının sebeplerini kültürel ve tarihsel olarak inceleyen yazar, toplumsal ve ahlaki değerler sisteminin bu geri kalışa sebep olduğu belirtmektedir. Böylece kendisine hedef olarak Bütünü tasavvufu göstererek, ekonomi, din ve zihniyet ilişkisini toplumsal düzlemde tahlil etmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde (17-53) *Din ve İktisat Ahlakı* bölümünde yazarın Weber ve Sombart'ın etkisinde olduğu, din tasavvuf ve iktisat tahlili yaparak Osmanlı toplumunun iktisadi yönden niçin geri kaldığı sorusunun cevabını aramaktadır. Weber'in toplumsal tahlillerini eksik gören (20) yazar, Doğu toplumlarının iktisadi yönden geri kalmasının nedenini İslam dini gösteren Weber'i hatalı bulmaktadır (25). Nitekim hata, Bütünü tasavvuf anlayışındadır. Dünyadan elini eteğini çeken, azla yetinmeyi, her şeye şükretmeyi telkin eden bu (batını) tasavvuf anlayış kendi kişilik tiplerini ve girişimci olmayan, tembel karakterleri üretmiştir. Yazar, Weber'in Protestan Ahlakı çalışmasından hareketle iktisadi kalkınma ve din ilişkisini sorgularken İslam dinini sorumlu tutmaz, fakat İslam dini içinde şekillenen tasavvufi görüşleri eleştirir. Cumhuriyetin kurulduğu dönemlerde işsizlik, enflasyon ve istihdam gibi sorunların sürekli gündemde olması Ülgener'in Keynesyen ekonomik modeli benimsemesini sağlamıştır. Bu sebeple yazar, devletçi ekonomik modeli ve uygulamalarını doğru bulmuş, üretimin güçlendirilmesi, insani ve ekonomik kalkınmanın öncelikli olması, planlı bir ekonomik modele geçilmesi gibi iktisadi eylem biçimlerini savunmuştur.

Çalışmada İktisadi ahlakın tarihsel, coğrafi, politik ve kültürel faktörlerden etkilendiği (26) ve Weber'in de iktisat ahlakı oluşumunda sosyal tabakanın rolüne atıf yaptığı anlatılmıştır (27). İktisadi faaliyeti ihtiyaç için insanların maddi çevre ve zaman arasındaki çok yönlü, çok boyutlu ilişkisi tanımlanmıştır (29). Örneklemeler üzerinden tasvirler yapılan çalışmada, örneğin insanların avcılık ve toplayıcılıkla geçimini sağladığı dönemdeki ihtiyaçları ile yerleşik düzene geçildiği dönemki ihtiyaçlar zaman ve çevre bakımından farklılık arz etmektedir. Tarımla birlikte insanlar sadece tüketmek için değil daha fazla üreterek tüketim fazlasını mübadele için kullanmaya başlamışlar ve iktisadi faaliyetleri geliştirmişlerdir. Weber bazı toplumları çağın gerektirdiği sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmeleri

takip edemediğini belirtmektedir ve O'na göre tek istisnası Protestanlardır. İslam toplumu bilimsel ve teknolojik gelişmelere ayak uyduramamış ve geri kalmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde (53-142) İslam Tasavvuf ve İktisat Ahlakı bölümünde Weber'in görüşlerinden hareketle zihniyet, İslam tasavvufu ve iktisadi gelişim hakkında bilgi verilmiştir. Weber'e göre İslam dini cihat ve fütuhata yönelik bir karakter taşımaktadır (58) ve İslam dini savaş dinidir. Çünkü Müslümanlar ticaret yapmak ve girişimci olmak gibi hayat felsefesine sahip değillerdir. İslam toplumları savaş sonucu elde edilecek ganimetle gelir elde edecekleri için gaza ve cihat gibi anlayışlarla savaş eğilimli bir toplumsal zihniyete sahip olmuşlardır (58). Weber, İslam dininin sahip olduğu gaza ve cihat anlayışlarının asıl nedeninin gayri Müslimleri Müslüman yapmak olmadığını, gayri Müslimleri vergiye, haraca bağlayarak onlardan gelir elde etmek olduğunu ileri sürmektedir (60). Weber, İslam'ı Protestan ahlakının karşısına yerleştirmekte (Demir, 2025: 57), Doğu toplumlarını rasyonel çalışma ve üretim felsefesinden uzak kalmakla suçlamaktadır. Bu bağlamda Protestanlık sistematik olarak üretim ve değer yaratmanın, birikimin öncüsüyken İslam toplumları feodal savaşçı ve tüketim toplumu karakterini kazanmaktadır (61). Protestan öğretisi ile İslam ahlakının karşılaştırıldığı kısımda İslam'ın ibadet eden, namaz kılan, oruç tutan ve risk almadan yaşayan kişilik tipinin girişimci olmadığını anlatılmaktayken Protestan öğretilerine göre en iyi ibadet şeklinin çalışmak ve üretmek olduğu vurgulanmıştır. Yazar, Weber'in İslam konusundaki görüşlerini eleştirmekle beraber tasavvuf konusundaki görüşlerini desteklemiştir. Örneğin Melamilik tarikatının Osmanlı'nın kapitalistleşmesi konusunda katkı sağladığı, bazı tarikatların hedeflerinden saptığını ifade etmiştir. Hatta ahilik, loca şeklinde örgütlenen bazı tarikatların ahiret inancını öteleyerek, dünyevi maddi ve manevi menfaat güttüğünü, zenginleştiği aktarmıştır. Dolayısıyla ticaretle uğraşan ve zenginleşen bu tarz yapılar, sosyal tabakalaşmayı, alt yapı ve üst yapı gibi toplumsal sınıflaşmayı ortaya çıkarmıştır.

Yazar, Weber'in görüşlerini temel alarak İslam ahlakı, zihniyet ve iktisadi hayata dair düşüncelerini açıklarken Weber'e metodolojik açıdan muhalefet edebilmek için edebiyat, tasavvuf, iktisat ve tarih gibi farklı disiplinlerin kaynağını referans göstermesi dikkat çekici olmuştur. Yazar bu kıyaslama konusunda İslam toplumu için "Ortaçağlaşma" ibaresini kullanmıştır. Ortaçağlaşma kavramı Doğu ya da İslam toplumlarının Batı toplumları karşısındaki iktisadi geri kalışını temsil etmektedir. Bahse konu Ortaçağlaşma kavramı, aslında toprağa dayalı yönetim biçimi, toprak ağalığı adı verilen feodal sistemi tanımlamaktadır. Kapalı bir toplum yapısı, eleştiri ve sorguya kapalı, kendi kendisine yeten sınırlı tarım üretimi ve sınırlı ticaret anlayışını içermektedir. İşte bu değerler sisteminde ortaya çıkan kişilik profili, Batı karşısında geri kalışı simgeleyen arkaik, gelenekçi ve irrasyonel bir insan modelini tanımlamaktadır. Batını tasavvufçuluk anlayışı, her ne kadar çalışmanın en büyük ibadet olduğunu telkin etmiş olsa da kendi içerisinde bir dizi çelişkileri barındırmaktadır. Nitekim azla yetinmeyi, namaz kılmayı, oruç tutmayı ve risk almadan sadece münzevi bir şekilde yaşamayı telkin eden tasavvufi düşünce, rasyonel çalışma ve zihniyet disiplinini üretememiştir. Yazar, geri kalışın

nedenini Ortaçağlaşma ya da iktisadi çözülme olarak bu şekilde tarif etmiştir. Yazar iktisadi zihniyet ile ilgili düşüncelerini açıklarken özellikle fütüvvetnameleri referans göstermektedir. Fütüvvetnamelerde insanlara iletilmek istenen düşünceler ise sükût etmek, sabretmek, azla yetinmek ve kanaat etmek gibi eylemlerdir. İnsanların ahlaki olgunluğa erişebilmesi için kanaat etmesi gerektiği, bu şekilde Tanrı'nın rızasını kazanabileceği anlatılmaktadır. Sonuç olarak toplumsal hayatın merkezine dini değerleri ve normları koyan kişilik tipi, iktisadi hayata da dini eğilimlerle cevap vermektedir. İşte bu iktisat zihniyetini yansıtmaktadır.

Sonuç olarak; Ülgener, çalışmasına Batı toplumu karşısında geri kalışımızın nedenlerini sorgulamakla başlarken aslında bir ön kabul ile tezlerini ortaya koymuştur. Durkheim gibi pozitivist anlayışın karşısına Weberyen Anti-pozitivist bir yaklaşımı benimseyerek hem konu hem de metodolojik açıdan toplumsal düşünce hayatımıza farklılık ve zenginlik katmıştır. Anlayıcı-yorumlayıcı ve açıklayıcı görüşü benimseyerek çalışmada insan davranışlarının arkasında görülmeyen sebepleri açıklamaya çalışmıştır. Argümanları ise çoğunlukla tipolojik analiz olmuş, örneklemeler sunarak tezlerini güçlendirmeye çalışmıştır. Ülgener'in din sosyolojisi alanına ilgi göstermesi ve böylesini farklı bir alanda çalışma yapmak istemesinin nedeni Batı tipi ekonomi ve gelişim kuramlarının On Dokuzuncu Yüzyıldan itibaren Doğu toplumlarına sirayet etmesi olarak açıklanabilir. Yazar, çalışmayı ele alırken halk edebiyatı ürünleri, fütüvvetnameler, din, ekonomi ve sosyoloji gibi birçok disiplinin referanslarını kullanarak çalışmaya zenginlik katmıştır. İlk önce kendisine problematik alan belirleyen Ülgener'in temel problemi; Batı toplumu karşısında Doğu toplumunun neden geri kaldığı sorusu olmuştur.

İktisadi ahlakın, ekonomik davranışların birer zihniyet ürünü olduğunu açıklayan Ülgener, tarihsel, toplumsal ve coğrafi faktörlerin de ekonomik davranış üzerinde etkili olduğunu fakat asıl dinamiğin din olduğunu belirtmiştir. İktisadi faaliyetleri zihniyete bağlayan yazar, bir toplumun iktisadi faaliyetlerine yön veremiyorsa büyük ekonomik bunalımlar yaşayacağını, toplumsal yaşamın, kıtlık ve krizlerle yüzleşeceğini ifade etmiştir. Din-ekonomi ilişkisini, Max Weber'in *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu* isimli eserinden esinlenerek Türk toplumu temelinde incelemiştir. Weber'in Doğu toplumlarının iktisadi geri kalmasının nedenini İslam dinine bağlayan açıklamasını aceleci, tek taraflı ve yanlış bulan Ülgener, İslam dini içindeki Bâtını tasavvuf anlayışının ve bu anlayışın ürettiği değerler-tipolojilerini suçlu bulmaktadır. Bu Bâtını tasavvufçuluğun azla yetinip, dünya işlerinden elini eteğini çeken, münzevi bir yaşam biçimini hatalı bulan Ülgener, bu durum için "Ortaçağlaşma" ya da "İktisadi Çözülme" kavramlarını kullanarak tipolojik bir analiz yapmıştır.

Kaynakça

Demir, E. (2025). Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu. *Literary Studies*, (1), 56-60.

Ülgener, S. F. (2006), *Zihniyet ve Din İslam Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, Derin Yayınevi, İstanbul.